

УДК 371.134

О. Є. Гриджук,
кандидат філологічних наук, доцент
(Національний лісотехнічний університет України)
oxana.hrydzhuk@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-ЛІСОТЕХНІКА

Анотація

Окреслено сутність професійного розвитку студента; названо чинники, що впливають на становлення професійної компетентності студента-лісотехніка; визначено основні якості фахівця і умови, що формують позитивне ставлення студента до майбутньої професії, роблять його навчальну діяльність успішною. Проаналізовано поняття *особистість* та описано відомі класифікації психологічної структури особистості; на їх основі виділено її структурні компоненти, необхідні для становлення мовної особистості студента, та узагальнено їх у запропонованій схемі.

Ключові слова: самопізнання, самовизначення, самоідентичність, спрямованість особистості, потреби, мотиви, знання, уміння, навички, компетентність.

Summary

The essence of student's professional development is outlined. The factors that influence establishing professional competence of forestry student are defined. Some main qualities of a specialist graduate are listed. We have also distinguished the conditions that form student's positive attitude to a future profession that guarantee his educational activity to be successful. We have analyzed the concept of personality and the known classifications of psychological structure of personality; the structural components of personality necessary for establishing student's language personality are identified and generalized in offered scheme.

Keywords: self-cognition, self-determination, self-identity, person's orientation, needs, motives, knowledge, skills and abilities, competence.

Постановка проблеми. Навчальний процес у ВНЗ лісотехнічного профілю спрямований на формування висококваліфікованого, компетентного, конкурентоспроможного фахівця, успішного в професійній діяльності, здатного до творчої праці, який усвідомлює необхідність збереження довкілля і прагне до цього. Для реалізації цих завдань важливо зробити навчальний процес ефективним і якісним, спонукати студента до власного вдосконалення, розвитку професійних і комунікативних умінь та навичок. Важливим у цьому контексті є з'ясування психологічних засад адаптації студентів та формування їх позитивного ставлення до навчання, аналіз індивідуальних психологічних характеристик студента, що мають бути враховані в навчальному процесі задля його розвитку, виділення якостей, необхідних для становлення мовної особистості.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчує зацікавлення науковців окресленими проблемами. Зокрема, сутнісні характеристики професійної підготовки студентів вивчали О. Ковтун та О. Набока; психологічне підґрунтя професійного становлення й навчання студентів досліджувала М. Пентиліук; психолого-педагогічні аспекти професійної підготовки студентів у технічних вищих навчальних закладах аналізувала Л. Барановська; розвиток професійного потенціалу – Т. Симоненко. Професійний дискурс, мовну

особистість та психологічні характеристики студента-нефілолога описувала І. Дроздова; якості майбутнього випускника – Н. Остапенко; психологічні передумови формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів – К. Климова, Т. Симоненко. Проте додаткового дослідження потребує виокремлення особистісних якостей студента, необхідних для становлення мовної особистості студента-лісотехніка.

Мета статті – на основі аналізу відомих класифікацій виділити компоненти психологічної структури особистості, що мають безпосередній вплив на формування мовної особистості студента лісотехнічного профілю підготовки.

Рівень професійної компетентності студента-лісотехніка визначається сукупністю чинників, що впливають на його становлення, зокрема це: сформовані фахові й мовнокомунікативні знання, уміння та навички (як професійні якості), критичне мислення, високий рівень моральної, духовної й соціальної зрілості, дбайливе ставлення до природи, відповідальність за її збереження, зміна стилю життя (зі споживацького на екологічний), готовність до діяльності за фахом тощо.

Науковці трактують професійний розвиток студента як зростання, становлення, інтеграцію та реалізацію в майбутній діяльності професійно значущих особистісних якостей і здібностей, фахових знань та умінь; як активне якісне перетворення людиною свого внутрішнього світу, що зумовлює принципово новий його уклад і спосіб життєдіяльності – творчу самореалізацію в професії [7]; а професіоналізм як “творчий синтез якісно своєрідних професійних знань і практичного досвіду особистості, що зумовлює вибір оптимальної стратегії і тактики діяльності й забезпечує високу ефективність її виконання” [21, 216]. За Барселонською декларацією *“Інженерна освіта для сталого розвитку”*, професіоналом уважатиметься той, хто розуміє, як його діяльність впливає на суспільство та довкілля, приймає рішення на основі системного бачення проблем, керується етичними принципами соціальної справедливості, має цілісне уявлення про те, що відбувається за межами сфери його професійної діяльності [22, 2].

Дж. Дьюї трактує професію як принцип, здатний організувати знання та інтелектуальний розвиток, накопичувати інформацію та знайомити з ідеями; упорядковувати різноманітні факти та інформацію. Професія притягує, як магніт, і утримує, як клей. Організоване таким чином знання має особливу життєву стійкість, оскільки пов'язане із потребами; воно добре пристосоване до діяльності й виражається в ній. Єдиний адекватний спосіб підготуватися до професійної діяльності – це займатися нею [4, 281]. Ще один важливий аспект Дж. Дьюї вбачає в тому, що смислового наповнення навичкам, що формуються, надає не навчальне, а соціальне середовище. Предметний зміст навчання має бути безпосередньо вбудований у матрицю соціальної взаємодії. Навчанням є те, що роблять і говорять люди, із якими пов'язаний індивід. Події та образи представляють собою запас смислів, набутих із попереднього досвіду, і цінуються групою достатньо високо, виражаючи світорозуміння, яке поділяють усі її члени [4, 171]. Тому абітурієнт ще до початку навчання повинен спробувати відчутти себе частиною певної соціальної спільноти (колективу), отримати певну інформацію про саму професію – такі знання визначають професійну спрямованість навчальної

діяльності студента, формують у нього зацікавлення, усвідомлення практичної значущості та доцільності системного навчання. Стійке позитивне ставлення до майбутнього фаху може бути сформоване лише за умови правильного “професійного вибору, адекватності й повноти уявлень студента про обрану ним професію” [10, 184]. Це важливо також і тому, що «рівень уявлень студента про професію безпосередньо співвідноситься з рівнем ставлення до навчання, і чим більше студент знає про свою майбутню професію, тим позитивнішим є його ставлення до навчання» [10, 184].

“Навчання студентів – динамічний психолого-педагогічний процес, який має конкретний освітній результат (набуття професійної компетенції та досвіду емоційно-оцінних стосунків, формування Я концепції особистості)” [5, 113]. Тому попри формування професійних знань, умінь і навичок (сукупності компетентностей) актуальним завданням вищої школи є розвиток цілісної особистості студента як майбутнього фахівця.

Серед основних завдань вищих навчальних закладів щодо підготовки фахівця Т. Симоненко визначає формування таких основних його якостей: “прагнення до самовдосконалення та творчої самореалізації; мобільність щодо застосування знань; критичність мислення; оперування новітніми технологіями (залежно від професійної спрямованості); готовність забезпечити позитивно-нормативне ставлення до інших членів суспільства; високий рівень професійної компетенції; вихованість з урахуванням менталітету й етики українського народу; креативність щодо застосування набутих умінь та навичок тощо” [15, 5-6].

За Національним освітнім глосарієм, студент – особа, “залучена до формальної освітньої програми вищої освіти” [9, 61]. Особистість студента – “активний суб’єкт педагогічної взаємодії, що самостійно організовує свою пізнавальну діяльність” [10, 185]. Його пізнавальна й комунікативна активність спрямована на ефективне навчання, формування навичок розв’язання конкретних професійних завдань. При особистісно орієнтованому підході до розвитку особистості студента освітній процес будується з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик студента, виховання його світоглядних і громадянських якостей та системи морально-етичних цінностей.

І. Нагрибельна услід за Б. Ананьєвим, І. Зимньою, І. Коном, О. Сергєєнковою та ін. науковцями виділяє “студентський вік як важливий період становлення характеру й інтелекту особистості, інтенсивного формування спеціальних здібностей у зв’язку з її професіоналізацією” [8, 110]. Саме в цей період, на думку дослідниці, формуються “світогляд, етичні й естетичні уподобання на основі синтезу знань, життєвого досвіду, самостійного розмірковування та дій” [8, 111], іншими словами, формується система цінностей, що впливатиме на становлення особистості студента, її розвиток та самореалізацію.

Саме під час навчання також відбувається процес соціалізації його особистості (студент засвоює нові соціальні ролі, виробляє власний стиль навчання, опановує професію, вчиться основам ділової комунікації, формує систему власних поглядів на життя, ціннісних орієнтирів та моральних переконань, починає сприймати себе як представника певної професії та ін.). У становленні особистості студента відбуваються важливі процеси: “структурування інтелекту, удосконалення процесів пам’яті, мислення, уваги,

формування власного способу життя, вибір й отримання професії, засвоєння професійних і соціальних ролей” [10, 185].

“Джерелом соціалізації студента є не лише зміст педагогічного процесу у вищому навчальному закладі, а й соціально-професійне його оточення, студентська референтна група, засоби масової інформації, громадські молодіжні об’єднання тощо” [12, 60]. Успішність процесу соціалізації особистості студента суттєво залежить від його адаптації до нового навчального середовища, взаємодії в новому колективі, ставлення до навчання, спроможності вчитися, системи мотивів, які ним керують, тощо.

Ставлення студента до навчання після вступу у ВНЗ залежить від багатьох умов, серед яких:

- 1) ознайомлення з обраним фахом до вступу у ВНЗ;
- 2) усвідомлений вибір професії і бажання нею займатися після завершення навчального закладу;
- 3) позитивна налаштованість на навчання;
- 4) мотиваційна спрямованість;
- 5) готовність до самоосвіти, самовдосконалення;
- 6) прагнення до розвитку творчих здібностей та ін.

Навчальна діяльність студента буде успішною також за умови розвитку його особистісних якостей та характеристик, урахування їх при організації як навчального процесу загалом, так і при викладанні мовних дисциплін.

Аналіз сутності поняття *особистість* та її структурних компонентів дозволить виділити ті з них, які мають найбільш істотний вплив на становлення мовної особистості студента.

У найбільш широкому розумінні “особистість – конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки і т. ін.; індивідуальність, особа” [17, 778; 3, 861]. Е. Фромм уважав, що особистість – “цілісність природжених і набутих психічних властивостей, які характеризують індивіда і роблять його унікальним” [19, 55]. У “Психологічній енциклопедії” особистість трактується “системна соціальна якість, якої набуває індивід у предметній діяльності та спілкуванні, що характеризує рівень і якість вияву в нього суспільних відносин” [13, 236]. Соціологи під особистістю розуміють “конкретне втілення сутності людини, цілісне відображення і реалізацію в ній комплексу соціально значущих ознак і якостей” [18, 265]. Психологи слушно зауважують, що розвиток особистості відбувається завдяки спілкуванню, набутому соціальному досвіду та входженню (адаптації) в певній системі суспільних відносин [13]. Формування особистості – “об’єктивний і закономірний процес, у ході якого людина виступає не тільки як об’єкт впливу, але і як суб’єкт діяльності та спілкування” [1, 215]. Людина стає особистістю лише тоді, коли “вона у тій чи іншій формі виконує об’єктивно значущі завдання” [20, 190].

За теорією С. Рубінштейна, людина – не пасивна ланка в системі впливу на неї зовнішніх чинників, а суб’єкт активності – особистість, яка впливає і на зовнішній світ, і на себе; вона активна, творча, самостійна, мисляча, свідома, відповідальна, постійно розвивається [14].

Особистість є соціальною якістю людини, бо вона формується в суспільстві, під впливом соціальної спільноти. Змістовними ознаками особистості є цілісність, ідентичність, активність та унікальність. Невід’ємними рисами особистості В. Городяненко вважає самосвідомість, ціннісні орієнтації,

соціальні відносини, відповідальність за свої вчинки, певну автономність відносно суспільства тощо [18, 265].

Наукові розвідки фіксують різні підходи науковців до аналізу психологічної структури особистості, зокрема, у психоаналізі (З. Фрейд, К.-Г. Юнг), у диспозиційній теорії (Г. Оллпорт), у когнітивній психології (Дж. Келлі), у теорії діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, О. Петровський, К. Платонов, О. Ковальов). Найбільш цікавим у контексті нашого дослідження є розуміння структури особистості крізь призму діяльності.

С. Рубінштейн у структурі особистості виділяє спрямованість, знання, уміння й навички, індивідуально-типологічні особливості [14]. Спрямованість як основний компонент особистості – це завжди спрямованість на щось, на певний більшою чи меншою мірою визначений предмет. Проблему спрямованості С. Рубінштейн тісно пов'язує з мотивами, які визначають людську діяльність, усвідомленням суспільної значущості певної мети, прагненнями і бажаннями самої людини [14].

В основі психологічної моделі особистості, запропонованої К. Платоновим [11, 69], чотири підструктури (біологічно зумовлена, психологічна, соціального досвіду та спрямованості особистості). Актуальними для нашого аналізу є психологічна підструктура (пам'ять, емоції, воля, почуття та мислення), підструктура соціального досвіду (знання, уміння, навички й звички, яких набуває людина в процесі навчання), підструктура спрямованості особистості (ідеали, переконання, інтереси, бажання, схильності, індивідуальна картина світу) [11].

О. Ковальов компонентами структури особистості вважає спрямованість, можливості, характер і систему управління, а також психічні процеси, властивості та стани людини [6]. Спрямованість особистості, тобто її вибіркове ставлення до дійсності, виявляється через систему потреб, інтересів, ідеалів. Відображена потреба виступає як суб'єктивний стан особистості, відношення, що має тенденцію регулювати поведінку і діяльність, визначати спрямованість мислення, почуттів і волі людини. У кінцевому результаті потреби можуть визначати спосіб життя і діяльності людини [6].

Особистість також характеризують її можливості в пізнавальній і практичній діяльності – знання, уміння, навички і звички, а також здібності. Від можливостей людини залежить не тільки кількісно-якісна характеристика продуктивності діяльності, але й темпи розвитку самої особистості [6].

У структурі особистості О. Сінькевич виокремлює три аспекти: психологічний, соціальний та культурний. Перелічені аспекти особистості взаємопов'язані: психологічна система оформлена культурою і є основною для взаємовідносин з іншими людьми, культурні норми реалізуються у психологічних процесах та соціальних взаємодіях. Усі три аспекти особистості становлять єдине ціле, отже, особистість не є механічною сукупністю властивостей, а цілісним суб'єктом. Цілісність особистості виявляється в сукупності основних її характеристик: автономності та відповідальності за свої дії; рефлексивності й здатності до самооцінки; відкритості; здатності до саморозвитку та самореалізації [16, 82-83].

Узагальнюючи запропоновані науковцями психологічні компоненти структури особистості, спробуємо систематизувати ті з них, які є важливими для становлення мовної особистості студента. (див.: рис. 1).

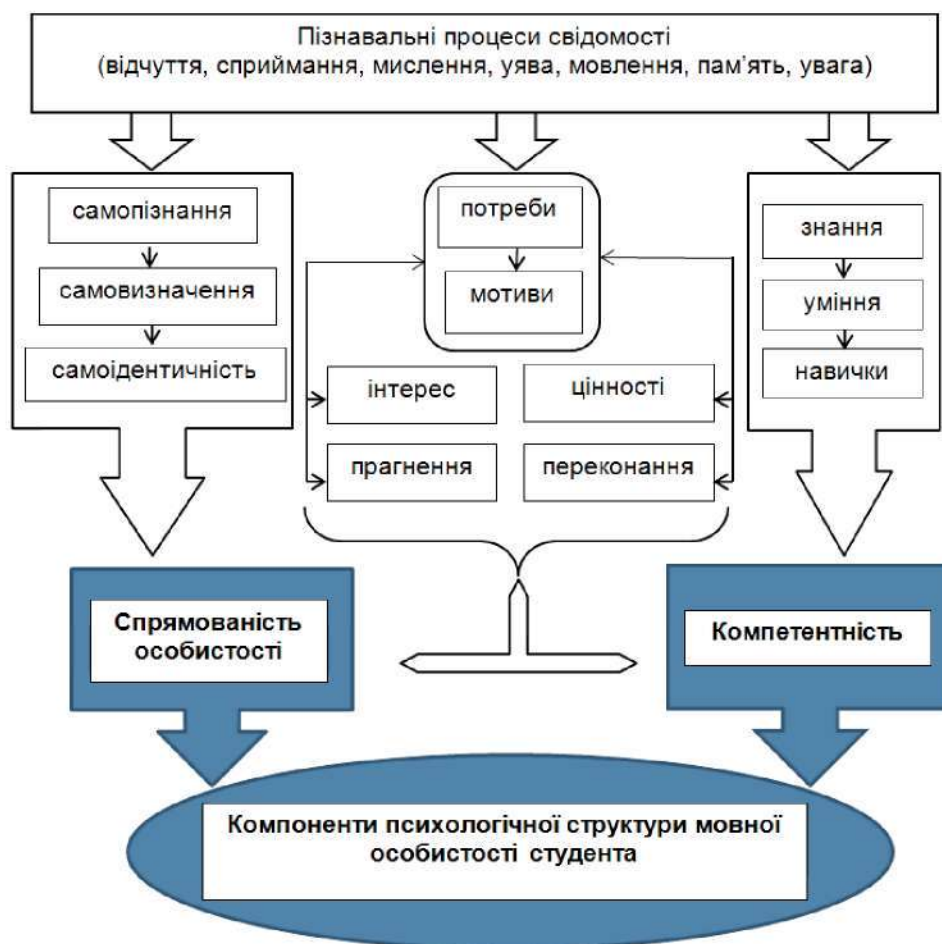

Рис. 1. Психологічна структура мовної особистості студента

Запропонована структура дає змогу розглядати мовну особистість студента в сукупності її якісних характеристик, необхідних для формування мовнокомунікативної компетентності майбутнього фахівця лісопромислового комплексу.

Висновки. Належний розвиток мовної особистості студента можливий лише за умови врахування всіх сутнісних характеристик особистості загалом, чинників, що впливають на спрямованість особистості (самопізнання, самовизначення, самоідентичність), сукупності мотивів, зумовлених інтересом, прагненнями, системою переконань і цінностей, компетентності, в основі якої знання, уміння й навички, а також урахування специфіки предметної й мовленнєвої діяльності.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження вбачаємо в детальному аналізі психологічних компонентів структури особистості в контексті їх доцільності для формування мовної особистості студента-лісотехніка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая психологическая энциклопедия. – М. : Эксмо, 2007. – 544 с.
2. Вахомов Е. Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации / Е. Е. Вахомов. – М., 2001. – 160 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
4. Дьюи Дж. Демократия и образование / Дж. Дьюи ; пер. с англ. – М., 2000. – 384 с.
5. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів: монографія

/ К. Я. Климова. – Житомир, 2010. – 560 с.

6. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. – [2-е изд., исправл. и дополн.]. – М. : Просвещение, 1965. – 289 с.

7. Митина Л. М. Психология развития конкурентоспособной личности: учебно-методическое пособие / Л. М. Митина. – 2-е изд., стереотип. – М. : МПСИ; Воронеж : МОДЭК, 2003. – 400 с.

8. Нагрибельна І. А. Самостійна робота в системі підготовки майбутніх учителів до навчання української мови в початкових класах: дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук, спец. 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова) [Електронний ресурс] / І. А. Нагрибельна. – Херсон, 2016. – Режим доступу до докум. : <http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/dis%20%D0%9D%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0.pdf?id=4bf83d75-647d-4bb9-88d8-22d1e8a5136f>.

9. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / за ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ “Видавничий дім “Плеяди”, 2014. – 100 с.

10. Пентиліук М. І. Психологічне підґрунтя професійного становлення майбутніх вчителів-словесників / Пентиліук М. І. // Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірн. статей. – К. : Ленвіт, 2011. – С. 187-192.

11. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов ; отв. ред. А. Д. Глоточкин. – М. : Наука, 1986. – 256 с.

12. Подоляк Л. Г. Психология вищої школи: підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – 2-е вид. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.

13. Психологічна енциклопедія / авт.-упор. О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.

14. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии [Електронний ресурс] / С. Л. Рубинштейн; сост., авторы комментариев и послесл. А. В. Брушлинский, К. А. Абульханова-Славская. – С-Пб. : Питер, 2000. – Режим доступу до докум. : <http://www.koob.ru>.

15. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія / Т. В. Симоненко. – Черкаси: Брама, 2006. – 330 с.

16. Сінькевич О. Соціальні практики масової культури: ідентифікаційний дискурс: монографія / О. Сінькевич. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 360 с.

17. Словник української мови: в 11 т. / [ред. коллег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – Т. 5: Н – О. – К. : Наукова думка, 1974. – 840 с.

18. Соціологічна енциклопедія / уклад. В. Г. Городяненко. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.

19. Фромм Э. Человек для себя: Исследования психологических проблем этики / Э. Фромм ; перевод Л. А. Чернышевой. – Минск: Коллегиум, 1992. – 253 с.

20. Штерн В. Персоналистическая психология / В. Штерн // История зарубежной психологии (30 – 60-е гг. XX в.). Тексты / П. Я. Гальперин, А. Н. Ждан (ред.). – М., 1986. – 344 с.

21. Щербан Т. Д. Психология навчального спілкування: монографія / Т. Д. Щербан. – К. : Міленіум, 2004. – 346 с.

22. Engineering Education for Sustainable Development (2004), Declaration of Barcelona [Електронний ресурс]. – Barcelona: Universitat Politecnica de Catalunya. – Режим доступу до докум. : <http://www.upc.edu/eesdobservatory/who/declaration-of-barcelona>.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2017